

Новак Яна, ст. 4 курсу, педагогічного факультету; науковий керівник – к.пед.н., доцент Петрук О. М. (Міжнародний економіко – гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. В статті досліджено поняття розвитку самостійності у старших дошкільників. Проведено педагогічну діагностику рівня розвитку цієї якості у дітей старшого дошкільного віку. Обґрунтовано, що рівень розвитку самостійної діяльності старших дошкільників значно зростає, якщо в роботі з ними будуть впровадженні такі педагогічні умови: самостійна, вільна діяльність дошкільників; наявність предметно-ігрового, природного, соціального розвивального середовища; компетентне керівництво з боку дорослого. Визначено шляхи формування самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: самостійність, діти старшого дошкільного віку, Базовий компонент, психолого-педагогічні умови.

Аннотация. В статье раскрыто понятие развития самостоятельности у старших дошкольников. Проведена педагогическая диагностика уровня развития этого качества у детей старшего дошкольного возраста. Утверждено мнение о том, что уровень развития самостоятельной деятельности старших дошкольников значительно возрастет, если в работе с ними будут внедрены такие педагогические условия: самостоятельная, свободная деятельность дошкольников; наличие предметно-игрового, природного, социального развивающей среды; компетентное руководство со стороны взрослого. Определены пути формирования самостоятельности у детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: самостоятельность, дети старшего дошкольного возраста, Базовый компонент, психолого-педагогические условия.

Annotation. The article investigates the concept of senior preschoolers' independence development. A pedagogical diagnosis of this quality development level in senior preschool children has been done. It is proved that the level of senior preschoolers' independence development will increase significantly if following pedagogical conditions is implemented into work with them: independent, free preschool activities; availability of subject-games, natural, social, developing environment; competent guidance of the adult. The ways of senior preschoolers' independence forming are determined.

Keywords: independence, children of senior preschool age, basic component, psycho-pedagogical conditions.

Проблема виховання у дошкільників самостійності була і залишається в педагогіці однією з найактуальніших. Інтерес до досліджуваної проблеми, в наш час, обумовлюється завданнями більш повного розкриття індивідуальності особистості, що розвивається. Завдання формування активної, самостійної особистості необхідно розпочинати ще з дошкільного дитинства. Згідно Базового компонента дошкільної освіти «важливим показником повноцінного особистісного розвитку дитини є сформованість у неї базових якостей, до складу яких входить самостійність – здатність діяти самостійно від керівництва й допомоги ззовні, звертатися до дорослого у випадку об'єктивної необхідності, приймати самостійні рішення в різних життєвих ситуаціях і конкретних обставинах, об'єктивно оцінювати нове, раціонально його використовувати й розвивати далі» [1, с. 130].

На важливість виховання у дитини самостійності з перших років наголошується у працях Є. Водовозової, Я. Коменського, М. Монтесорі, С. Русової, В. Сухомлинського, Ф. Фребеля та інших педагогів минулого.

Питання формування самостійності порушуються у психологічних і педагогічних дослідженнях проблем розвитку й виховання дітей раннього віку В. Аванесової, Н. Аксаріної, Г. Годіної, Т. Горбатенко, Т. Гуськової, Д. Ельконіна, О. Кононко, К. Кузовкової, Г. Люблінської, Г. Ляміної, Л. Порембської та ін. Вчені відзначають вплив умов навчання та виховання дітей на становлення самостійності, вказують на роль дорослого в цьому процесі та на значення різних видів дитячої діяльності. Такі вчені, як Л. Анциферова, Р. Буре, Г. Цукерман, І. Якиманська, Н. Елізарова вивчали психолого-педагогічні умови формування самостійності у дітей, однак на самі шляхи формування у дошкільників самостійності у дослідженнях вчених звернено мало уваги – це спонукало проведення нашого дослідження.

Метою нашої статті є дослідження розвитку самостійності у старших дошкільників. Для реалізації цієї мети поставлено завдання розкрити шляхи виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку.

Самостійність – найважливіша характеристика особистості; самостійність неспроможна виникнути окремо від інших особистісних властивостей (довільності, волі, цілеспрямованості), без самостійності особистість не стає повноцінною. Виникає вона переважно у інтервалі від 2-х до 3,5 років, коли складаються три її складові. Вони виявляються переважно у сфері предметної активності дитини – це послідовне оволодіння трьома рівнями цілісної предметної діяльності.

Науковці Л. І. Божович, О. В. Запорожець, В. С. Мухіна, З. Ф. Пономарьова визначають самостійність як узагальнену якість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці та почутті власної відповідальності за свою діяльність і поведінку; як підхід до рішення будь-якого питання, справи без втручання інших і виявляється в допитливості, кмітливості, гнучкості мисленневих процесів, незалежності суджень,

критичності сприйняття інформації. Вони підкреслюють зв'язок самостійності як особистісної якості з активною роботою думки, почуттів та волі [2, с. 11].

Розвиток самостійності, як і особистості в цілому, визначається спрямованими і специфічними виховними впливами дорослих. У дошкільному віці воно може здійснюватися у продуктивній діяльності і елементарних формах праці. Стати самостійним – об'єктивна необхідність і природна потреба дитини.

Самостійність дітей розгортається від самостійності репродуктивного характеру до самостійності з елементами творчості при неухильному підвищенні ролі дитячої свідомості, самоконтролю та самооцінки у здійсненні діяльності» [3, с. 30]. Загальні освітні завдання програми розвитку дитини старшого дошкільного віку «Впевнений старт» включають виховні завдання у яких чітко вказується виховання базових якостей особистості, таких, як самостійність, самовладання, відповідальність, розсудливість. У розділі «Трудова діяльність» подана реалізація завдань трудового виховання через залучення дітей до різних видів праці (самообслуговування, господарсько-побутова, у природі, ручна). Вимоги до оволодіння видами праці ґрунтуються на вікових можливостях старших дошкільників: прагнення до самостійності, інтерес до життя і праці дорослих, схильність до наслідування і досягнення продуктивного результату діяльності [4, с.74].

Враховуючи вимоги програми, ми провели дослідження на базі Берегівського ДНЗ «Сонечко». В експерименті приймали участь діти старших груп, а саме: 20 дітей експериментальної групи «Віночок» і 20 дітей контрольної групи «Калинонька».

Для виявлення рівнів розвитку самостійності у старших дошкільників нами було проведено констатувальний експеримент під час якого застосовувалися спостереження педагогічного процесу в дошкільному закладі, аналіз планів роботи вихователів, метод усного опитування, бесіди, а також спеціальні методики діагностики рівня розвитку самостійності у дітей шести років життя.

Особлива увага зверталася на розвиток у старших дошкільників трудових навичок через виконання різних видів доручень та організацію чергувань. Щоб дізнатися, як діти ставляться до трудових доручень, як їх виконують, чи допомагають один одному, було проведено опитування. Результати опитування засвідчили, що не всі діти старшої групи добре виконують обов'язки чергових під час чергування в їдальні, на заняттях та в куточку природи. На жаль, не всі діти самостійно впорядковують власні речі, іграшки, охоче займаються предметно-практичною діяльністю, активно долучаються до самообслуговування, праці на природі, господарсько-побутової праці, прагнуть до якісного виконання трудових доручень тощо. Результати констатувального етапу експерименту відображені в табл. 1.

Таблиця 1

Рівні розвитку самостійності у старших дошкільників контрольної та експериментальної групи під час констатувального експерименту, %

Групи	Кількість дітей	Рівні розвитку самостійності у старших дошкільників			
		Високий	Достатній	Середній	Початковий
Контрольна	20	15	30	30	25
Експериментальна	20	15	20	40	25

Отже, результати констатувального експерименту засвідчили про перевагу початкового та середнього рівнів розвитку самостійності старших дошкільників, що обумовило необхідність розробки спеціальної методики, спрямованої на розкриття шляхів розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку за допомогою трудових доручень, дидактичних та сюжетно-рольових ігор та перевірки її на ефективності в умовах формувального експерименту.

Враховуючи дані констатувального експерименту, ми розробили свою систему роботи зі старшими дошкільниками експериментальної групи по формуванню у них самостійності, яка передбачала різноманітні форми роботи. При цьому припускалося, що, якщо роботі із старшими дошкільниками будуть впроваджені психолого-педагогічні умови, то рівень розвитку самостійності у них значно зросте. Основними серед них, на нашу думку, є: самостійна, вільна діяльність дошкільників; наявність предметно-ігрового, природного, соціального розвивального середовища; компетентне керівництво з боку дорослого.

Так, як однією з умов розвитку самостійності у старших дошкільників є створення розвивального середовища, то насамперед ми намагалися створити в групі «Віночок» розвивальне середовище, в якому були такі осередки: «осередок ігрової діяльності», «осередок творчості», «природничий осередок», «осередок пошуково-дослідницької діяльності».

Спочатку з метою пробудження у старших дошкільнят ініціативності та самостійності застосовувалися дидактичні, розвиваючі ігри та сюжетно-рольові ігри, як «Підбери одяг ляльці», «Допоможи другу вибрати книгу», «Вибери плаття для мами», «Дитяче кафе», «Школа», «Магазин». Ці ігри, як показало дослідження, допомагають дітям набути впевненості у своїх діях і спонукають їх робити вибір самостійно в процесі спільної та самостійної ігрової діяльності.

Також під час спільної діяльності із дошкільнятами ми намагалися максимально дати свободу вибору дітям різних засобів чи предметів, з якими вони працювали в цей час. Особливо захоплююча для них, на нашу думку, є театралізована діяльність. Так, перед театралізованою постановкою

«Рукавичка атрибуту для вистави» виготовлялися спільно з дітьми. Діти самостійно, хоч і під керівництвом вихователя, виготовляли окремі частини тіл а також одяг героїв, самостійно вибирали, колір, тканину, розмір і спосіб виготовлення. Це сприяло розвитку в дітей творчої ініціативи, вироблення самостійності дитини.

Також ми намагались розвивати у старших дошкільників самостійність під час виконання трудових доручень: «Догляд за кімнатними квітами», «Прибирання в ігровому куточку», «Чергування в їдальні» .

Під час чергування в їдальні, в куточку природи та до початку занять було розроблено систему, згідно якої діти залучалися до виконання трудових дій. Дітям також надавалися знання і вміння, які необхідні в самообслуговуванні при користуванні іграшками, спілкуванні з однолітками і дорослими. Водночас діти закріплювали навички самообслуговування й особистої гігієни.

Відбувалося залучення дітей до проведення пошуково-дослідницької діяльності на природі. Разом із старшими дошкільнятами ми досліджували явище та властивість, варіювали їх, змінювали умови, ситуації, пробували різні засоби. Як ми переконалися, дослідництво дає змогу дітям не лише орієнтуватися у характері роботи, а й раціонально спланувати свої дії.

Працюючи над проблемою розвитку самостійності у дітей, ми поза увагою не залишали їх батьків. Через проведення засідань за круглим столом, дискусій, індивідуальних і групових бесід, виготовлення папок-пересувок батькам намагалися прищепити правильне розуміння ними поняття самостійності. З батьками були проведені бесіди на теми: «Наші помилки у вихованні дітей», «Привчаємо дітей до самостійності». Крім того наголошувалося на тому, як важливо для дитини те, чи враховують батьки її думку під час розв'язання важливих питань родинного виховання.

Батькам важливо запам'ятати, що для того щоб їхня дитина виростила самостійною, всебічно розвинутою особистістю, необхідно створити в родині нормальний психологічний клімат.

Результати нашого дослідження засвідчили, що, під час навчання та в процесі оволодіння трудовими вміннями, тенденція до прояву самостійності у дітей наростає. Самостійне виконання першого, навіть найпростішого доручення відіграє роль проби сил, надає дитині впевненості та сприяє подальшому розвитку самостійності. Таким чином здійснюється виховний вплив на особистість дитини засобами самостійної трудової діяльності.

На завершальному етапі дослідження було здійснено перевірку ефективності впровадження запропонованих методів і прийомів для розвитку самостійності в старших дошкільників. Було проведено діагностику на контрольному етапі експерименту, в результаті якої була зафіксована позитивна динаміка підвищення рівня самостійності дітей. Системна роботи з формування самостійності у старших дошкільників, яка проводилася у експериментальній групі, позитивно вплинула на рівень

сформованості у дітей можливостей ініціативно і самостійно застосовувати правила у нових, різноманітних умовах життя. Це зафіксовано в табл. 2.

Таблиця 2

Рівні розвитку самостійності у старших дошкільників контрольної та експериментальної груп після формувального експерименту, %

Групи	Кількість дітей	Рівні розвитку самостійності у старших дошкільників			
		Високий	Достатній	Середній	Початковий
Контрольна	20	20	35	30	15
Експериментальна	20	40	35	20	5

Таким чином, можна стверджувати, що запропонована система розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку, яка проводилася у експериментальній групі, позитивно вплинула на підвищення рівня розвитку самостійності у дітей.

В старших дошкільників експериментальної групи спостерігалася суттєва динаміка підвищення рівня розвитку їх самостійності. Зокрема було зафіксовано підвищення показників високого рівня розвитку самостійності на 25%, достатнього – на 15 %. Відповідно на 20 % знизилися показники середнього рівня та на 20 % – початкового рівня.

В результаті проведеної роботи було встановлено, що діти стали більш самостійними і активними у доведенні до кінця початої ними роботи, розуміли значення слова «самостійність», вільно оперували цим поняттям стосовно до себе і однолітків. Також у них підвищився рівень самоконтролю, більш об'єктивною стала оцінка дітьми своїх можливостей.

Підводячи підсумок виконаної роботи можна ствердити, що таку рису особистості дитини як самостійність необхідно розвивати впродовж усього періоду дошкільного віку, залучаючи дітей до різноманітних видів діяльності та створивши для них відповідні умови. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні такої складової самостійності як відповідальність.

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., 1999. – 32 с.
2. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / А. П. Бурова. – К. : Мандрівець, 2013. — 296 с.
3. Каплан Л. І. Перші прояви самостійності / Л. І. Каплан. – М., 1980. 184 с.
4. Андрієтті О. О. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна, Н. І. Трикоз. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 104 с.